

In: Sorsunk, 1948/VIII. évf. 182. 57-60

Bármerre nézünk, a kulturális élet egész területén mindenütt folyik a készülődés, szervezkedés, munkaprogram-készítés. Igaz örömünkre szolgálna, ha ezeknek nyomán minél hamarabb, minél nagyobb és szebb eredményekről lenne módunkban beszámolni.

KAPÁS GYULA

A ROMÁN NÉPZENE. Ha egy keleteurópai nép zenei hagyományát akarjuk megismerni, le kell győznünk bizonyos előítéleteket, mely a saját megszokott dallamvilágunk iránti szeretetből fakad. A műzene s népszerű lecsapódásai: a műdal, sláger, tánczene hozzászoktattak egyfajta „fűlbemáso” dallamvilághoz, mely bizonyos harmónia kísérletet már eleve magában hordoz s csak az ilyen dallamot tudjuk felfogni és élvezni.

A legrégebb magyar, szlovák és román dalokban sincs harmóniai köztetés s a dalok ezért első látásra fakónak, egyhangúnak tűnnek számunkra. Át kell helyeznünk magunkat egy más világba, ha élvezni akarjuk a népzene szépségét: szerényebb eszközeit, kisebb formáit, egyszerűbb érzések tömör, sürített kifejezését. De a méretek kicsinysége mellett is nagy gazdagság lehet kifejezési eszközökben, hogy csak a ritmus példáját említssem, melynek sokszor igen bonyolult népi formáit még képzett zenészek is nehezen tudják reprodukálni. Ha azán olyan elemekkel is találkozunk, melyek már túlvannak azon a határon, melyet a mi kultúránk embere még szépségnek fogad el, abban az esetben is érdekelhet bennünket az ősiségben megnyilatkozó emberi lélek és azok a tudományos kérdések, melyek ezekkel az elemekkel kapcsolatban felvetődnek.

A román népzene tudományos felfedezése is az utóbbi 30—40 év eredménye, mint a magyaré. Tudvalevő, hogy Bartók kutatásai indították meg s máig az az alapja tudásunknak, ami az ő munkáiban van lefektetve. Bartók azonban csak Erdélyben és a szomszéd magyarországi területeken gyűjtött s még itt is kimaradtak a legdélibb területek, a brassai, szebeni és fogarasi havasok környéke. Az a terület, amit jól ismerünk, a bihar-bánság-hunyadi vidéke, a Marosmente, a Mezőség, Szatmár megye s az északi románság területe, Máramaros-Ugocsa megyében. A háború után az ókirályságban is megindult a nagyarányú gyűjtőmunka Bartók példája nyomán s ennek eredménye mintegy 20.000 fonografált dallam és többszáz gramfon-felvétel. Ebben az utóbbiban a románok meg is előztek bennünket, akiktől az ösztönzést kapták, sőt felülmúltak bennünket a gyűjtés méreteiben is, minthogy sokkal nagyobb anyagi erővel és hivatalos támogatással szervezték meg a kutatást. Ez az anyag azonban még nagyrészt feldolgozatlan. Amit eddig közöltek még nem elég ahhoz, hogy képet adhassunk az ottani népzene egészéről. Amint ugyanis Bartók munkáiból megismerjük a román népzene, felüő tulajdonsága, hogy területenkint éles különbségek mutatkoznak benne. A távolabbi vidékek zenéje annyira elült egymástól, mintha nem is egy és ugyanazon nép zenéje volna. A magyar népzeneben megszoktuk, hogy az ország távolabbi vidékei közt sincs stílusban úgyszólván semmi különbség. Ha egy magyar faluban hosszabb ideig tartó munkával minden dallamot összegyűjtünk, sokszáz, majdnem ezerre rugó dallamanyagot kapunk. Ebben, mint dióhéjban, benne van az egész magyar terület népzeneje. Más faluban ugyanilyen gazdagság, de teljesen azonos stílus, sőt majdnem azonos dallamanyag van. Nálunk tehát ismert vidékek alapján következethetünk az ismeretlenekre. A románoknál viszont az a helyzet, hogy egy-egy faluban sokkal kevesebb dallam él, alig 30—40 s egy kisebb környék, egy járás területén az az anyag kis különbséggel azonos. Ha távolabbi vidékre megyünk, már egészen más dallamokat találunk s vannak nagyobb földrajzi egységek, melyeknek zenéje már egész jellegében különbözik. Itt tehát a helyi szegénységet a területi sokféleség pótolja s az egész román népzene ugyanolyan gazdag, ha nem gazdagabb, mint a magyar vagy szlovák. Viszont éppen ebből a területi sokféleségből következik, hogy az ismert anyagból nem igen vonhatunk le következtetést az ismeretlen vidékekre.

Van ezenkívül még másféle gazdagság is a román népzeneben, és pedig

a dallamfajtákban való gazdagság. Külön dallamaik vannak a karácsonyi köszöntésre, az úgynevezett colindák, külön a halottsiratásra, külön dallamaik vannak az egyes ünnepi cselekményeknek, a lakodalom, az aratásvégezés, és más ünnepi alkalmak szokásainak s ezenkívül vannak tulajdonképpen dalok, melyeket minden különleges alkalom nélkül dalolnak lírai vagy ballada-szövegekre.

Ez a sokféleség az oka, hogy a kevéssé ismert regáti területeket nem tudjuk összefoglalóan jellemezni s amit ezután mondani fogunk az túlnyomórészt az erdélyi területekre vonatkozik, melyeket Bartók kutatásaiból jól ismerünk.

Erdélyben három nagy zenei dialektust különböztetünk meg: egy délit Bihar, Arad, Hunyad megyében és a délerdélyi megyékben, egy középsőt a Mezőségen és a környező szatmári részekben s egy északit Máramaros-Ugocsában.

A bihari dalok versszakai 3 sorosak, kötetlen, szabad ritmusban, mely hasonlít a mi hallgatónk előadásához. Ekésítő hangokkal gazdagon vannak díszítve. Feltűnő ebben a mi dur-moll hangnemeinktől eltérő hangsor, az u. n. mixold, egy különös ugrás, a bővített kvart (ami pl. f-h közt van). A déli dialektus egész területén ilyenfajta dallamok a legjellemzőbbek.

Ha most az északi területet vesszük szemügyre, egészen más zenei stílust találunk. Erre a területre egy különös dallamfajta jellemző, az u. n. hora lunga (hosszú ének). Ez tágabb értelemben véve egy és ugyanannak a dallamnak variálása, melynek csak a váza van megadva s az előadó rögtönözve alakítja. A szöveget is teljesen szabadon alkalmazza a dallamra. A verssorok mindig más elosztásban kerülnek a dallam hangjai alá, mert maguk a hangok is változnak az előadás folyamán. A sorokat közbevetett indulatszók szakítják meg, sőt magukat a szavakat is különös, csuklásszerű hangok közbevetésével szakítják meg.

Hangszeres zenében is van a hora lunga-hoz hasonlóan ősi stílus, pár hangnyi motívumot ismételtető táncdarabok zárt forma nélkül, melyek többnyire a duda hangterjedelmében mozognak s a duda játékmódorát utánozzák akkor is, ha hegedűn vagy furulyán adják elő őket. Ilyen darabok az egész románság területén mindenfelé ismertek.

Az ugocsa-megyei románok nem is ismernek mást, mint a hora lungát és ezt a középkori jellegű tánczenét. A máramarosiaknak más dallamaik is vannak ezen kívül, de a zártabb életet élő ugocsai románság példája bizonyítja, hogy régen ott is csak a hora lunga-stílus uralkodott ami ezenkívül található, az újabb fejlemény.

Az újabb dalok már fejlettebbek formai tekintetben és dallamvonaluk, hangkészletük is más, túlnyomórészt ismert moll-hangnem. Zárt formájú, 4 soros versszakokból állanak, ritmusuk feszes táncszerű. Teljesen hasonló jellegű hangszeres tánczene él ezekkel a célokkal együtt, mely szintén újabb jövevény, sokféle elemből keveredett össze, legtöbb szál fűzi a mezőségi magyar verbunkosokhoz. Valószínűleg a különböző vidékek cigányai hordták össze s ebből alakult ki Máramarosban a helyi tánczene stílusa.

A harmadik dialektussal, a mezőségiével röviden végeztünk. Ezen a kevert lakosú területen a románok zenéje teljesen magyar hatás alá került. Itt a románok is a magyarság dallamait éneklék román szöveggel, gyakran a legcsekélyebb változtatás nélkül.

Mi az oka annak a nagy különbségnek, ami a déli és az északi terület közt fennáll? Bartók kezdetben arra gondolt, hogy a bihari-hunyadi stílus az eredeti román, mert ahhoz hasonló semmiféle népnél nem fordul elő, míg a máramarosi hora lunga lényegében azonos az ukránok epikus énekeivel, az úgynevezett dumy-dalokkal. Természetes volt a gondolat, hogy tőlük került a máramarosi románokhoz. Csakhogy a regáti gyűjtés bebizonyította, hogy ez a típus az egész románság területén mindenütt ismeretes a Kárpátokon kívül, viszont a bihari dalok elszigetelten állanak a többi területekkel szemben.

Az is kiderült, hogy ez a dallamfajta az ukránokon kívül arab-perzsakrímli tatár területen ismeretes s nem egyéb, mint az arabok makkámja.

Bartók maga is gyűjtött ilyen dalokat Algériában a Dzselfa-oázisban. Ez a déli eredetű dallamfajta — úgy látszik — a legősibb zenei stílus egész Oromániában. Viszont nincs ez a nagyon régies, zárt életet élő bihari vagy hunyadi románok közt. Honnan származik tehát az ő stílusuk, mely szintén nagyon ősinek látszik és sehol másutt nem ismeretes? S ha mindkét ő eredeti román örökség, mért van az egyik területen csak az egyik s a másikon csak a másik? Nem lehetetlen, hogy mindez történeti, települési kérdésekkel kapcsolatos, melyek megoldásához a népzene-kutatás is hozzá tud járulni.

Megoldandó kérdés az ötfokú dallamok problémája is. (Az ötfokú skála régies hangsor, mely túlnyomórészt keleti népeknél él s egyúttal a régi magyar népzene hangrendszerébe is.) A mezőségi magyar eredetű dalokon kívül román nyelvterületen mindenütt előfordulnak ötfokú dallamok, melyek másfélék, mint a magyar dalok, rendszerint a skála alsó felében mozognak és még az ötfokú skála hangjait sem mind használgák fel. Ilyen dallamok még a régen különszakadt macedóniai arumunoknál is előfordulnak, a románságnak egy külön nyelvi ágánál. Feltétlenül valami ősi közös kultúrája ez a románságnak. S ha elfogadjuk, hogy az ötfokúság keleti, türk kultúrbefolyást, akkor a románság körében is fel kell tennünk valami török kultúrbefolyást a történelem régebbi korszakaiban. Tudjuk, hogy ez nem is képtelenség, hiszen a román nép, sőt a román állam kialakulásában is nagy szerepe volt kún, bessenyő népelemeknek, sőt talán bolgár-törököknek is. Eggyel több vonás, ami Kelet Európának ez a népét közelebb hozná a magyarsághoz.

A regáti területekre nézve az előbbi általános megállapításokon túl nem mehetünk. Talán Bukovina zenéjéből ismerünk annyit, hogy megállapíthatjuk az itteni leggyakoribb típus: táncritmusú dalok ezek, két első soruk és két második soruk azonos, csak legfeljebb a záróhangok különböznek. Frig hangnem, vagy zárlat gyakori bennük, ami a mi Tyukodi-nótánk befejezésében közzismert. Ilyenféle dallamok, úgy látszik, a regáti területeken mindentelő ismeretesek.

Meg kell még emlékeznünk a siratók és a colindák dallamairól is.

A siratás, mint nálunk is, az asszonyok feladata. A legidősebb nőrokon énekszóban köteles elsiratni az elhunytat a koporsó mellett. Erre külön dallamfajta való, mely a legősibb énekstílust őrizte meg, akárcsak a magyar sirató. Máramarosban külön dallam van a fia'lok, legények-leányok elsiratására és külön az öregek számára. Ez az alkalom szerint való elkülönülés is nagyon régies vonás a néphagyományban. A Regátból ismerünk siratókat, melyek csak három hangból állanak egy kis terc hangterjedelemben. Ez lehet a legegyszerűbb dallamtípus, amit Európában ismerünk.

A colindálás vagyis énekekkel való karácsonyi köszöntés nagyon régi és nagyon általános román szokás. Zenei anyaga is ennek megfelelően igen gazdag, melynek sokféle típusában úgyszólván csak az a közös sajátosság, hogy gyors, feszes ritmusban vannak s legnagyobb részüknek formája három soros, refrénes versszak. Gyakori a hunyadi colindákban egy sajátos ritmusképlet is, az úgynevezett „bolgár ritmus.” Ez páros és páratlan számú tizenhatodoknak gyors váltakozásából áll, ami a gyakorlatlan fülnek csak úgy tűnik fel, mint véletlen szabálytalanság. De a különböző személyek előadásában is mindig következetesen jelenik meg s a fonográf lelassításával pontosan mérhető. A bolgár népzeneben ez általános jelenség, viszont egyelőre nem tudjuk, hogy más román vidéken ismerik-e s így nem dönthető el, hogy a hunyadi románoknál bolgár hatás-e, vagy ősi román hagyomány.

Nem adhattunk még hozzávetőleges képet sem arról a gazdagságról, amit a román népzene hordoz. A tudománynak ez a népzene lehetőséget jelent rendkívüli ősiségek vizsgálatára: a párhangnyi siratókon keresztül szinte zenei kökorszakba tudunk visszatekinteni; a bihari dalok különös, lydszerű ugrásaiban, mint a szlovákok legrégebb, lyd, mixolyd dalaiiban is mintha valami közös ó-európai hang szólna felénk, legalább is Európa keletének ősi hangja. A hora lunga, az ötfokúság, a bolgár ritmus problémája, a területenként különböző stílusok érdekes összefüggések kiderítését ígrik.

A művészet számára ez a zene az eszközök kimeríthetetlen gazdagságát, hangnemek, ritmusképletek, formák, stílusok olyan sokféleségét jelenti, mely önmagában is emberi és művészi élmény s egyúttal lehetőség is és ösztönzés rendkívül eredeti és gazdag zeneművészet kialakítására.

Befejezésül gondoljunk most arra az utóórára, akinek munkája nélkül talán nem is ismernénk ezt a sajátos zenei világot; akit nem gátolt nemzeti elfogultság abban, hogy egy más nép problémáinak szentelje erejét, hogy egy más nép művészeti értékeit föl ne ismerje s a saját nemzeti stílusa mellett azt is a világművészet színvonalára emelje. Bartók példája megmutatta, hogy népek értékeinek megbecsülése nem hogy kisebbitene, hanem magunkat is emel a világ szemében. Az, hogy magyar ember képviselte a románt s a szlovákot is a kulturális világ előtt, több megbecsülést jelentett a magyarság számára is. Félteékenység, lenézés helyett egymás megbecsülése vezet a közös emelkedéshez. Ennek az ismeretnek és megbecsülésnek kialakításához járuljon hozzá ez a rövid tanulmány is.

VARGYAS LAJOS

K Ö N Y V E K

ZENEKISÉRET. — Bóka László regénye. (Cserépfalvi, Budapest, 1947) — Nem kétséges, hogy a zene a legfluidumszerűbb valami, amihez öt érzékű műveltünkben egyáltalán közünk lehet. Sokhangú, démoniájával még leginkább képes a teljességet érzékeltetni, — s az ember épp annak a rabja. Mozart operája, a Zauberköcs jól választott zenekíséretnek bizonyul, tán épp azért, mert már maga a színpad sem ad steril romantikát. Tamino mosolyában Dionysos mosolya, a szenvedély harsány gátlástalansága bujkál. S végre is inkább Tamino-Dionysos az, akit a Szépséget magához ragadva, a megpróbáltatások csarnokán át bejut a bölcsesség templomába, mint holmi kékvirág-ábrándú herceg. A szimbolika félreérthetetlen, de ugyanakkor az is, hogy Tamino-Walter, a jövendő fezőr és szelhámos, és Papageno-Lóránt, a jövendő foretika-professor, csupán torzó a teljesség vágyának.

Az álszent, pesti-kispolgári légtör neveltjeként Bécsbe kerülő egyetemistát egy zseniális, de morális szempontból utólrétegetlenül romlott fiatalemberrel hozza össze a sors. A végletek találkozásából perverzén hű barátság szövődik s nem meglepő, hogy Lóránt multja kezd áporodni. Nyilván a tendencia is ez: dionysoszi lánggal maradni meg Lórántot, kinek színpadi társa mintegy intésképp már elbukott a próbán; hitvány kis élvezet, egy pohár löre bor marasztotta kiunt a

bölcsesség templomának ajtajánál. Lóránt nem válik epigonná s életterve nem zúzódik össze, de életét eszentül már olyan erős is motiválják, amelyek eddig gátlások sáncái mögött szorongtak. S ezzel le is zárul az ifjúság: a barátság is egyfajta — valljuk meg őszintén — szimpatikus és elítélhetetlen amorális élményével.

Walter azonban továbbra is formáló tényező marad. Kitértendő valódi s egyéb fintoros életjelei soha nem utasítatnak vissza: addig nincs és nem lehet fölény az ösztönök zabolátlanságával szemben, míg hasonló, de ellenkező előjelű princípiumot nem tudunk szembeállítani vele. A képmutató polgári rend levegőtlenességének felismerése csupán negatívum még az új rendnek s műfajnak hite és terve nélkül. Nélküle nincs mód elítélni Walter ösztön-anarchizmusát. Különösen akkor, amikor Lóránt ifjúságának minden zeneélménye ellenére — belső lényegét illetően is — polgári házasságot kötött.

A törés már a nászút alatt kezdődik s ekkor körvonalazódik Lóránt világnézeti jellegű zátonya is; figurája innét már a szocializmusra rádöbbenő polgár sors-problematikájának a hordozójává is válik. A kísérleti állatléktan tudósának, Van der Gangnak a színrelépésével a lét nyomorának s a materiális tényezők fontosságának fokozottabb felismerése kerül előtérbe. Selina, a feleség viszont csak a „pakányszagot”, a „szegényszagot”

érzi ki mindebből; ehhez pedig nem fűződnek emlékei. Az első kód ekkor száll le közéjük. — A második, hogy végülis eldöntse a maga és házassága sorsát a holland Kuik szénatorond zeneestje alkalmával. A zenebolond család szektáriánus produkciója félreérthetetlenül dionysoszi; méghozzá walteri felfogásban: zene és testi érintkezés mutatványa egzotikus hangszerek közbeiktatásával mozgás és zene egyszerre, valami egzaltált szabadságkeresés. „Mozgás és munka, közösség és zenekar... a mozgásból minden következhetik, zene, ének... de golyós csapágy, dallam, ütőer verése, erőtikus mozgások — mozgás! ezért nincs erkölcsstan!” Mi más ez, mint a mákulátlan és üdvözülésre éhes Tamino-sóhajnak — ... dies etwas kann ich zwar nicht nennen, doch fühl' ich's hier wie Feuer brennen... — walteri, soha át nem lényegülő változata, a formás bakfis unokák előadásában. A méreg erős. Selina, akinek mindez kirándulás csak, bódulásig beszippantja, de emlékezni nem hajlandó rá. Lóránt viszont már forradalmár-lelkülettel tér haza a nászútról.

E főképp zeneélmények által motívált átalakulás talán a legsikerültebb része a regénynek. — A politika részébe futott s felesleges révén a polgári eszményektől elszakadni mégsem tudó Lóránt a felemáság langyos légkörében él. Egy kapóra jött párisi kongresszus hozza meg végül a teljes szakadást. S a csődöt is egyben. Párisban, az emlékezetes zeneest egyik bakfis résztvevője, Grada lép be az életébe, kísértőn idézve fel szép állatiasságával a Walter-Dionysos arc vigyorát: a család s a gátlások ellenmégként. Tillier-ben, a filozofáló fizikus-barátságban a meggyőződés bontogatójára akad, kinek szkeptícizmusa, visszautasíthatatlan individuális létele az egyeztetés lehetőségének nagy problémáját veti fel a renegát-polgárban. Szűkítve: „túl a polgárság eszményein és nyakig egy polgári életforma etiké'tjében"-állapot nagy kérdését. Raffinált tükröződése a regénynek, hogy a morális kötelességek világán kívül élő Walter mondja a szemébe a szinte legvitriolosabb igazságot: nem különb szocializmus az övé a talmudista-kereszténységénél.

Tehát? Ez a csőd lenne az egyetlen megoldás? A vég, ahová a polgárt ve-

zeti Bóka, kietlen s érzésünk szerint nem is kellő hitelti feloldatlanság! Ezzel a kicsengéssel csupán kiábrándulást kap cserébe a polgár odahagyott normáért és tradícióért s még annyit ellenálló erőt sem, hogy pajzsot tudjon emelni a walteri ösztön-anarchizmus-sal szemben. Hisz utolsó mozdulata is megalkuvás a végtelenségével szemben: utolszor is képtelen megtagadni a már-már szimbolikus válto kitöltését, gyáva ahhoz, hogy önmaga s eszményeihez hű legyen. Míg Walter, ha torzan is, de egész ember s önmaga mértékével mérve: igazi énjét megvalósító. Társa még így sem az, csupán hányódó báb. Egyszóval: a vállalt út nem csiszolt hős: Lórántból s mint Papageno, nem jutott be a teljesség templomába. — Egy irány mutató pillanata azonban van neki is: mikor a néma szolgáló látványa felvillantja benne, hogy ez az igazi feladat: a némaságot megszüntetni, az elnyomottságot, a kifejezhetetlent. S a furcsa-villódzó próba, a néma szolgáló „megagiálása” sikerül: a szeretet mozdulata, a simogatás melege, az emberszeretet s a jóság ajándéka kicserélje a némaság alól a jeladást: a hangot. Az a spirituális elem, mely hiányzik a politika elemeiből, egy pillanatra a teljesség érzésével tudja megajándékozni Lórántot. Ha ezt tekintem, Lóránt csödjé nem indokolt és a regény végső kicsengése sem. Így azonban csak epizódszerű marad az, ami a megváltás spirituális áradásával forrosította volna át az elnyűtt polgári eszmény örökösét.

MESZÖLY MIKLÓS

ANTHOLOGIA HUMANA. — Öt-ezer év bölcsesége. Szerkesztette: Hamvas Béla. — Egyetemi nyomda, Budapest, 1947.) — Olyan olvasműny ez a megrendítő gyűjtemény, amely legmelyebb lényege szerint nem való a városok falai közé, nem való napjaink idegesítő túlekedésébe. Nyugalmat, békét, elmélyülő összeszedettséget igényelnek a benne közölt szövegek, legjobb őket a természet elvonultságában olvasni, ott, ahol az ember közel érzi magához a Minden-ség titokzatos hatalmait. Így tettünk mi magunk is: a legszebb részleteket, a keleti, ókori és középkori bölcsék és misztikusok szövegeit ott olvastuk a